

FÜTUHAT-I MEDENİYE

Dr. Yusuf KAPLAN

Muharrem Balcı (Açış konuşması): Evet arkadaşlar, hoş geldiniz. Bu hafta Ramazan'ın üçüncü haftasını yapıyoruz burada, İnşallah iki hafta daha buradayız. Şimdi bu akşamın ayrı bir önemi var. Kaplan hoca çok uzun zamandır hoca uzun zamandır "İslam Medeniyeti" üzerinde bir çalışma yapıyor biliyorsunuz; ama kitaba bir türlü isim bulamıyordu, öyle mi hoca?

Yusuf Kaplan: Alt başlığını bulamıyorduk.

Muharrem Balcı: Evet, bir ilhamla bunu buldu; bu akşam sürpriz olarak kitabın ismini de sizlere ilk defa burada açıklamış olacak. Evet, ben hepinizin adına teşekkür edeyim ve mikrofonu da vereyim.

Yusuf Kaplan: Ha, bunlar abuziddin şeyler; bunları ne yapacağız? (Mikrofon için)

Muharrem Balcı: "Sesimi duyururum" dersin sorun yok.

(Bu arada dışarıdan siren sesleri geliyor)

Yusuf Kaplan: Tabi ki, sesim bundan daha iyi boş verin. Arkadaşlar, hepiniz hoş geldiniz. Saat ona kadar mı dedin abi?

Muharrem Balcı: 10'a kadar.

Yusuf Kaplan: Soru-cevap olacak mı abi?

Muharrem Balcı: Top sende, ne yaparsan..

Yusuf Kaplan: Yok yani, beni biliyorsun; ben sabaha kadar konuşurum.

Muharrem Balcı: Yok, öyle yok. **(gülüşmeler)**

Yusuf Kaplan: 5-10 dakika belki vakit kalırsa olabilir.

Muharrem Balcı: Olabilir tabi.

Yusuf Kaplan: Şimdi arkadaşlar, üzerinde çalıştığım şey, (13-14 senedir) biraz daha mazisi (geçmiş) var; ama 13-14 senedir yoğunluklu olarak çalıştığım bir şey. Bu "medeniyet" fikri üzerinde şimdiye kadar yapılmış çalışmaların; yani medeniyete ilişkin geliştirilen teorilerin, yaklaşım biçimlerinin bir defa çok problemlili olduğunu gördüm, onu ortaya koymak istedim. İkincisi de, yani bizim yaşadığımız krizin (İslam dünyası olarak yaşadığımız krizin) nerden kaynaklandığını; bu krizi nasıl anlamlandırabileceğimizi, nasıl tarif edebileceğimizi, tasvir edebileceğimizi anlamaya çalışmaktı yapmaya çalıştığım şey. Üçüncüsü de, dolayısıyla buradan aslında bir,

geleceğe projeksiyon yapacak olursak; aslında geleceğin dünyasında nasıl bir insan tipi, nasıl bir kollektivite tipi (toplum tipi değil de) diye söylüyorum özellikle. Yani dolayısıyla, “Nasıl bir dünya inşa edebiliriz ve bu inşa edeceğimiz, geliştireceğimiz insan tipinin, kollektivite tipinin ve dolayısıyla dünyanın sadece bizim değil, aynı zamanda da insanlığın karşı karşıya kaldığı sorunları da hal yoluna koyabilecek bir (ne diyelim) vaadi nasıl gerçekleştirebiliriz?” sorusuydu.

Üç tane temel soru var, üzerinde yoğunlaştığım. Yani buradan vardığım nokta şu; bir defa medeniyet kavramı çok ciddi bir şekilde sorunlu bir kavram. Yani İsmet ağabeyin (İsmet Özel) yazılarını hatırlarsanız; özellikle “Üç Mesele”nin sonunda buna biraz dikkat çekiyor. Gerçi “Üç Mesele”yi bitirirken de biraz ucu açık bir şey söylüyor gerçi, kesin bir sonuca varmıyor orda; ama “Müslümanların vazifesi medeniyet inşa etmek mi?” diye bir soru soruyor, böyle bir makalesi var. Yani oradan aslında biraz kafamızda “medeniyet” fikrine ilişkin, İsmet ağabeyin yazıları çok etkili oldu ve dolayısıyla medeniyeti de Batı uygarlığı; dolayısıyla teknoloji, bilim-teknolojisiyle (falan-fılanla) özdeşleştirdiğimiz için İsmet ağabeyin söylediği şeyler bize cazip geldi. Burada aslında özellikle Sezai Karakoç’la birlikte açılan bir damar vardı; yani 1960’larda, 70’lerde açılan, oluşturulan bir damar vardı. O medeniyet fikri üzerinden geliştirilen, münhasıran Sezai beyin kendine özgü bir dille geliştirdiği o damar bir şekilde hasıraltı edilmek zorunda kalındı. O zamanki söylemler de, İsmet ağabeyin tek başına geliştirdiği bu medeniyet karşıtı fikriyattan kaynaklanmasa da; o zamanki sosyo-psikoloji, kültürel psikoloji, insanların halet-i ruhiyesi, siyasi söylemler, sosyolojik yapılanma biraz ister istemez bu Batı karşıtı (Batı’ya karşı) bir söylem geliştirdiğimiz için sonuçta cazip geldi bize. Şimdi bu şeyi biraz aşmış durumdayız; yani İsmet ağabeyin kaynaklarını, geliştirdiği söylemin problemleri bir söylem olduğunu daha net bir şekilde görebilecek durumdayız.

Şimdi ben burada açıkçası bu meseleye de gireceğim (şimdi birazdan girerim); burada sorunumuzun bu dünyada Müslüman’ca yaşayıp-yaşayamayacağımız, nasıl Müslüman’ca bir hayat kurabileceğimiz sorunu (meselesi) olduğunu düşünüyorum. Yani bu, boş bir laf; içi boş bir laf, bunun içini doldurmak zorundayız. Bunun içini doldurmakta sorun yaşıyoruz; yani en ciddi problem bu. Dolayısıyla sadece kendimize özgü bir hayat/dünya (dünya tasavvuru/hayat tasavvuru) geliştirmek değil, “Geliştirdiğimiz bu hayat, dünya tasavvurunun; içinde başka kültürleri de, başka inançları da veya inançsızlıkları da barındırabilecek, yaşatabilecek bir dünya tasarımı, dünya tasavvurunu nasıl geliştirebiliriz?” sorusu, sadece bize düşen bir mükellefiyet. Yani bizim dışımızdaki insanların, Müslümanların dışındakilere (Hinduların, Japonların, Avrupa ve Amerikalıların filan değil); kesinlikle bize düşen bir mükellefiyet. Bunu aslında Batılılar çok iyi kavradılar; bunu kavradıkları için, özellikle son 150-200 yıldır çok feci bir şekilde, İslam dünyasının üzerine geliyorlar. Yani dünyanın her tarafını

sömürgeleştirdiler de; yani burada bir paranoya falan geliştiriyor değilim, burada bir tarih şuuruna, tarihi derinliğe sahip olduğumuz zaman aslında söylemek istediğim şeyin ne kadar önemli olduğunu o zaman fark edebiliriz.

Şimdi tarih, 2000 yıldır iki aktör tarafından yapılıyor; birincisi İslam, ikincisi Batı, üçüncü bir aktör yok. “Batı” diyorum, bu Batı’dan kastettiğim şey Grek, Helen; yani dolayısıyla Atina-İskenderiye’den oluşan üçüncü ayağını da Roma’nın oluşturduğu bir uygarlık bütününden bahsediyorum. Birincisi Batı’dan, bunun da tarihsel tezahürleri olarak; işte Antik Yunan uygarlığı (düşüncesi), arkasından İskenderiye’de kurulan şey, Roma, Avrupa ve dolayısıyla Amerika tecrübesidir. Şimdi bu tecrübeye baktığımız zaman (İslam’a, İslam’ın tarih sahnesine çıkmasından bu yana) İslam; biz şu an farkında olmasak da aslında hala dünya tarihinin akışını değiştirebilecek kadar özne konumunda, biz bunun farkında değiliz. Biz, Müslümanlar olarak nesneleşmiş durumdayız; ama İslam’ın “özne” olduğunun biz henüz farkında değiliz. Yani Batılılar, İslam medeniyeti Osmanlı’yla birlikte tarih sahnesinden çekilmesine rağmen, durdurulmasına rağmen bu esprinin farkındalar; ve o yüzden kendi geliştirdikleri (gerek bölgesel, gerek ulusal, gerek küresel) projelerinde aktör olarak karşılarında sadece rakip olarak İslam’ı görerek hareket ediyorlar, İslam’a göre hareket ediyorlar. İslam’a karşı geliştirdikleri projelerle ayakta durmaya çalışıyorlar. Yani bir Batı kimliği icat edebilmek için; yani çağdaş, modern veya post-modern Batı kimliği, Batı hakimiyeti (entitesi) icat edebilmek için, kesinlikle karşılarında bir “öteki” icat etmeleri gerekiyor. Bu “öteki”nin, kendilerine kesinlikle en güçlü rakip olması gerekiyor.

(bir şeyin devrilip ses çıkartması üzerine Yusuf Kaplan, müdahale ediyor)

Yusuf Kaplan: Orda bir şey yok; yani bir Batı numarası falan yok...

(gülüşmeler)

Yusuf Kaplan: Evet, şimdi; yani bu 2000 yıllık tarihe baktığımızda ne var karşımızda? Mesela bir Hind’in veya bir Çin’in veya bir Rus tecrübelerinin ne kadar etkili olduğunu düşünebiliriz? Yani mesela bir Hind medeniyeti, çok derinlikli bir medeniyet, kesinlikle, Çin medeniyeti çok derinlikli bir medeniyet; hatta Hz. Peygamberin bir hadis-i şerifi var (yani hepimiz biliriz aşağı-yukarı) “İlim Çin’de bile olsa, gidiniz alınız” hadisi-i şerifi. Hz. Peygamber o hadisi söylerken neye işaret ettiğini; dolayısıyla nerden yola çıkarak o hadisi şerifi söylediğini pek fazla bilmeyiz/düşünmeyiz. Yani ilim ne kadar uzak bir yerde olursa olsun, dünyanın neresinde olursa olsun, “Gidiniz, alınız” değil sadece; aynı zamanda bizatihi tanık olduğu bir şeye dikkat çekmektedir. Yani Hz. Peygamber’in Kur’an’ı Kerim’deki “Şahit, Mübeşşir ve Nezir” tarifleri/tanımları var; Kur’an’ı Kerim’de Hz. Peygamberin üç önemli özelliğinden bahsediliyor, ardı ardına: Şahit (tanık), Mübeşşir (müjdeleyici), Nezir (korkutucu, özne, ikaz edici, hatırlatıcı). “Korkutucu” deyince, bir korku filminin

korkutuculuğundan falan bahsetmiyoruz; bunları açıklamaya gerek yok. Yani sonuçta özellikle Hz. Peygamber'in o tanıklığı bizim için önemli. Hz. Peygamber, çağının tanığı bir figür. Yani o yüzden vahiy öncesi dönemi, vahiy sonrası dönemi anlamak için, vahiy sonrası döneminden daha önemli bizim için. Vahiy öncesi dönemi, vahiy sonrası dönemi anlamak için daha önemli. Şimdi orda Hz. Peygamber'in, doğrudan hayatın içine girdiğini görüyoruz; ama Hz. Peygamber'in ismi "El-Emin", biliyoruz bunu. Ama vahiyden sonraki lakabı nedir? Mü'min. Yani "El-Emin", "El-Mü'min"; yani dolayısıyla bunlar aynı kökten türeyen kelimeler. Aynı anlam dünyasına ait kavramlar hatta; yani dolayısıyla bir emniyetin tesis edilmesi gerekiyor. Şimdi orda daha önceki peygamberlerin; yani en yakın tecrübe de Hıristiyanlığın temsilcilerinin, havarilerinin bizatihi hayatın içine girmemeleri. Manastırlardan biz bunu anlayabiliriz; yani Manastırlara baktığımızda, Manastırlar hayattan tecrid edilmiş, toplumdaki uzak duran, izole, fildişi kuleleri andıran mekânlar. Yani dolayısıyla bir şekilde Hz. Peygamber'in, doğrudan hayatın içine girmesi isteniyor. Neden? Çünkü İslam "Ed-Din" dediğimiz şey; sadece "Din" değil, Ed-Din. Özellikle İlahi kaynaklı Din, Hz. Adem'den bu yana gelen Din'in tamamlayıcısı olabilmesi için, **Hz. Peygamber'in kesinlikle çağını tanıması lazım. Çağını tanıması lazım, bütün çağları tanıması lazım;** çağının tanıdığı ve bütün çağların tanıdığı bir figür olması lazım. Yani bu dört özellik; özellikle "Şahid" kavramında karşımıza çıkıyor. Orada Hz. Peygamber; mesela işte kuzeyden Bizans (Sasaniler), güneyden de özellikle Yemen Krallığı çok güçlü, yani o dönemin medeni dünyası. Orda üçüne de gidiyor; yani üçünde de üstelik ticaret kervanlarıyla giderek bulunuyor. Yani burada çok önemli bir şey var, dikkatimizi çekmesi gereken; yani sadece fiziksel olarak, fiili olarak bu çağın medeni dünyasının zirvesini temsil eden coğrafyalara gitmekle kalmıyor, aynı zamanda daha spesifik olarak da Hz. Peygamber, çağına ticaret kervanlarıyla tanıklık ediyor. Bu da önemli bir şey; yani ticaret kervanlarıyla tanıklık etmek ne demek? Yani Hicaz yöresinde hayat, ticaret üzerinde dönüyor; yani hayatın merkezinde ticaret var. Daha spesifik olarak, burada enteresan bir şey var; Hz. Peygamber doğrudan ticaretle aynı zamanda kendi kişiliğinin imkanları ve zaafalarını, insanın imkanlarını ve zaafalarını parayla tanışma, para üzerinden de aslında iktidarla tanışma imkanlarını da yakalamış oluyor. Yani buradaki tanıklık (şahitlik) gerçekten çok kapsamlı, çok boyutlu bir tanıklık. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in, "İlim Çin'de bile olsa, gidiniz alınız" hadis-i şerifi; bizatihi Bahreyn'de, Yemen'de tanıştığı Hindli, Çinli tüccarlar üzerinden yola çıkarak Çin'de nefis bir medeniyet olduğunu öğreniyor.

Benim bu yaptığım zihni, entelektüel yolculuk aslında beni şöyle bir noktaya getirdi. Yani tasavvuf literatüründe yoğun olarak kullanılan; genel olarak İslami literatürde de yaygındır, "vaktin çocuğu" deriz ya, "vaktin çocuğu olmak" deriz. Yani

biz, “vaktin çocuğu”nu nasıl anlıyoruz? Onu bilmiyorum; yani nasıl anlıyoruz, onu bilmiyorum, şimdi sorsam enteresan şeyler çıkabilir.

Bir dinleyici: Zamane çocuğu ...

(gölüşmeler)

Yusuf Kaplan: Zamane çocuğu diye anlıyoruz; çağdaş olunmadan zaten çağa açılmaz, kesinlikle. Yani eğer “çağdaş” olamazsak biz, bu çağa bir şey söyleyemeyiz; ama sadece “çağdaş” olursak (kalırsak) (Pakternak’ın söylediği gibi) çağa tutsak olmaktan kendimizi kurtaramayız. Burada benim önerdiğim şey şu açıkçası; bütün zamanları seferber edebilecek, bütün zamanları kendi çocuğu kılacak ve bütün zamanların çocuğu olabilecek bir yolculuğa çıkmak. Yani “İlm’ül vakt” dediğimiz şey; özellikle tasavvuf literatüründeki karşılığıyla, bütün zamanları aşabilecek (kuşatabilecek, kucaklayabilecek) ve bütün zamanların kucaklayabildiği, tanığı olan bir figür. Yani, “Ne diyorsun sen?” diyebilirsiniz bana. Bu iş o kadar zor değil; yani kendimizi kandırmaya falan gerek yok, içinde yaşadığımız çağ sadece işe yaramaz bilgi yığınının zihnimizi, hayatımızı bir çöplüğe dönüştürdüğü, arizi şeylerle meşgul ettiği bir çağ. Yani o yüzden açıkçası bizim “İlm’ül Vakt” olmamız lazım; yani bizim “İlm’ül Vakt” olabilmek için de, figür olarak Hz. Peygamber’i kendimize kalkış noktası ve varış noktası olarak almamız lazım. Yani sadece “kalkış noktası” veya sadece “varış noktası” olarak alırsak, burada çuvalarız. Yani bu “kalkış noktası”, “varış noktası” olarak almak nedir? Onu bilmiyorum; yani onu vakit olursa/kalırsa açıklar mıyım? Yani giriş yapmaya çalışıyorum ha!

(gölüşmeler)

Muharrem Balcı: O zaman şöyle bir açıklama yapayım; saat 10’dan itibaren, gitmek isteyenler gidebilir, biz 10.30’a kadar buradayız, dinleriz. Yarım saat kazandın.

Yusuf Kaplan: Yo, derdimi anlatayım diye hani; madem buraya geldik. Arkadaşlar şimdi çok nazik bir şey, çok özel bir tecrübe; ama (Muharrem ağabeyimi de çok önemsiyorum; yani bu yaptığı çalışmayı da çok önemsiyorum) gerçekten çok önemli bir şey yapıyor. Nitelikli, öncü insanları yetiştirecek bir çaba içersinde. Bugün bir şey daha öğrendim, Ankara’da da aynı şey yapıyormuş ve Ankara’ya her hafta gidiyormuş bu yaşıyla. Kaç yaşındasınız abi?

(gölüşmeler)

Ya, düşün; 50 var, değil mi?

Muharrem Balcı: 58

Yusuf Kaplan: Süper abi, Allah uzun ömür versin. Güzel yani; ama tutturmuşum, boş laf etmemişim yani. 58, kolay değil; yani her hafta gitmek kolay değil abi.

Şimdi, “kitabın başlığı” diye dikkat çektiği şey şu; onu sizinle paylaşayım. Yakın zamanlarda (birkaç ay önce) bir ikindi namazı kılarken, üçüncü rekâta kendimi tutamadım; namazı bozmamak için kendimi zor tuttum, daha doğrusu bozmadım.

Muharrem Balcı: Ben, “Bozdum” anladım.

Yusuf Kaplan: Hayır abi, olur mu? O zaman bir esprisi kalmıyor zaten. O zaman espri, gerçekten bozuluyor. Namazı bozmadım, kitabın alt başlığı çıktı.

(gülüşmeler)

Kitabın alt başlığı çıktı; yani bütün yaptığım-ettiğim şeyleri özetleyen bir şey. Yani bu “Fütuhat-ı Medeniye”, “Fütuhat-ı Mekkiye’ye gönderme yaparak. Yani birkaç senedir de İbni Arabi’yle özellikle, yoğun olarak haşır-neşirim. Yani dolayısıyla, İbni Arabi’nin de mektuplarında; birilerinin çıkıp kendisinin Fütuhat-ı Mekkiye yazdığını, birilerinin Fütuhat-ı Medeniye yazması gerektiğini söylüyor.

Sonuçta, bir şekilde bir çaba gösteriyoruz; o çabanın belki sonucu olarak, “geldi” yani “şey”.

Muharrem Balcı: “İlham” geldi.

Yusuf Kaplan: Evet, “İlham” geldi. Arkadaşlar dediler; yani “Namazı boz, ondan sonra tekrar kazasını falan yaparsın” esprisi oldu.

Şimdi bu “Fütuhat-ı Medeniye” meselesi; yani bugün sizinle paylaşacağım şey, biraz da korkarak açıkçası. Kitapla birlikte şey yapayım diyordum ama. Muharrem ağabeyle hatta başka bir başlık konuşmuştuk; sonunda “Tamam” dedim ya, bunu burada paylaşalım arkadaşlarla.

Muharrem Balcı: Yani bu guruba has bir paylaşım bu; onu belirtmek istiyor.

Yusuf Kaplan: Normalde yapmayacağım bir şey, yapmamam da gerekiyordu. Yani meselenin ağırlığından ötürü söylüyorum arkadaşlar; o açıdan söylüyorum. Yani altından kalkıp-kalkmamakla ilgili bir şey. Şimdi yaptığım şeyin ne olduğunu biliyorum; ama biraz da, Müslüman’ın biraz adımını atarken haddini bilmesi lazım, söylemek istediğim şey o.

Muharrem Balcı: Sonuçta bunu birisi yapacak; taa o zaman, “Bunu birisi yapmalı” demiş, biri yapacak.

Yusuf Kaplan: Şimdi, ha ben onu bilmiyordum; İbni Arabi’nin, “Fütuhat-ı Medeniye’yi birisi yazsın” dediğini bilmiyordum. Bu şeyden sonra bir arkadaş söyledi bana; kaynağını da verdi. Baktım; ha, tamam dedim.

Şimdi arkadaşlar, başında bir şey söylemeye çalıştım dikkat ederseniz; tarihin yapılmasında iki aktörün kilit rol oynadığını, insanlık tarihi yapılmasında. Yani burada

hangisinin niteliksel olarak, hangisinin niceliksel olarak kilit rol oynadığını, tarihe dikkatle baktığımızda zaten bunu görüyoruz. Yani bu “niteliksel-niceliksel” hikâyesi çok önemli, üzerinde durulması gereken bir şey. Yani Avrupa’nın özellikle Rönesans ve reformasyonla birlikte geliştirdiği meydan okuma, çok büyük bir meydan okuma. Bu felsefi olarak, entelektüel olarak, zihni olarak; yani daha derinlikli, daha güçlü, daha esaslı olduğu için Avrupa bütün dünya üzerinde bu kadar çaplı (yaygınlaşma anlamında; nitelik anlamında çaptan bahsetmiyorum; paradigmatik anlamda değil), bu kadar yaygınlaşabilecek bir hâkimiyet biçimi üretmesi, çok güçlü felsefi temellere sahip olduğundan/olmasından kaynaklanmıyor. Yani bugün, özellikle 20. yüzyılda, İkinci Sanayi Devrimi’yle birlikte hatta biz bunu net bir şekilde gördük; yani bizzat Batılı düşünürler bunu gördüler.

Ortaya çıkan şey nedir? Mesela Heidegger’in bize söylediği şeyi hatırlayın. Heidegger bize çok önemli bir şeyi hatırlatıyor, diyor ki; “Felsefe, Sokrat’la birlikte bitmiştir” diyor. Yani adamın birisinin kalkıp, felsefenin Sokrat’la birlikte bittiğini söylemesi öyle yabana atılacak bir şey değil. Yani, felsefenin Sokrat’la birlikte bittiğinin söylenmesi; aslında “Batılıların insanlığa tarih boyunca hâkim oldukları dönemler süresince, insanlığa gerçekten niteliksel olarak bir şey verip-vermedikleri” sorusunu ister istemez gündeme getiriyor. Yani burada ille de bir Batılının falan söylemesi gerekmiyor; ama Heidegger, ciddiye alınması gereken bir adam, onun için ondan örnek verdim.

Yani biz Müslümanlar olarak kendimizi, kendi kafamızdan, kendi paradigmalarımızdan yola çıkarak; işte Batı’ya ilişkin bir dil geliştirebiliriz, bir söylem geliştirebiliriz, bir eleştiri geliştirebiliriz. Ama sonuçta Batılıların, bizatihi kendilerinde gördüğü bir şey bu. Ve Heidegger’in gene bize söylediği başka bir şey var; yani bütün bu sürecin sonucunda geldiğimiz noktada “varoluşsal bir varlığa, varoluşsal bir saldırı” olduğundan söz ediyor. “Varlığa, varoluşsal bir saldırı”; çok önemli bir şey, yani güzel bir tespit, bütün aslında yaşanan tecrübeyi özetliyor. Yani bize, felsefenin Sokrat’la birlikte bittiğini söyleyen adamın lafını biz bu ülkede söylediğimiz zaman; bize, “Bu adam ne diyor ya!” falan, “gerici, örümcek kafalı” diye algılıyorlar. Türkiye’deki, özellikle “aydınlanma düşüncesinden”, “aydınlanma devrimi” diye adlandırdıkları şeyden yana olan kitle; “Ya bu adamlar örümcek kafalı” diye hemen yaftayı basıyorlar. Adamların, kendilerinin bu dünyada yaşamadıklarını; yani geçtik “İlm’ül Vakt”i olmayı, içinde yaşadıkları çağın farkında bile olmadıklarını, kendileri bile bilmiyorlar. Çok trajikomik bir durum bu.

Bizim yaşadığımız tecrübe, zaten trajik bir tecrübe değil; trajikomik bir tecrübe. Yani trajik tecrübe insanı ayıltır, yani sonuçta siz oradan ders alırsınız; ama trajikomik tecrübe insanı bayıltır. Yani sizi acayip şekilde hem Batı hayranı yapıyor, hem de bizzat

bütün algılama biçimlerinizi yitiriyorsunuz. Algı kapıları kapanıyor; bütün dünyaya ilişkin, kendinize ilişkin algı kapıları kapanıyor. Yani dolayısıyla mesela bizde o yüzden bir Avrupa kültürü yoktur, Avrupa hayranlığı vardır; yani bir Batı kültürü filan yoktur bizde. Dünyanın en kendi içine kapalı ülkesi Türkiye'dir, hiç abartı yok; dünyanın, kendi içine kapalı en son en Komünist devleti Türkiye'dir. Kesinlikle; hiç abartı yok. Yani örnek vereyim, bunu somut örnekleyerek gideyim; yani oradan asıl konuya giriş yapayım. Şimdi dünyada sömürgeleştirilemeyen tek ülke biziz; ama kendi kendini sömürgeleştiren tek ülke de yine biziz.

“Kendi kendini sömürgeleştirme” faslı, çok ciddi fasıl; yani bu ülkeden gayrimüslimlerin sürülmesi, bizim başımıza büyük çoraplar ördü arkadaşlar. Yani biz, gayrimüslimlerle (Müslüman olmayan) bir arada, birlikte yaşamaktan ürken, korkan insanlar değiliz ki! Yani biz, hayatı boyunca İslam tarihinin başından itibaren sürekli gayrimüslimlerle birlikte yaşadık zaten. Hz. Peygamber'in Medine'de yaptığı şey neydi? Medine'de yaptığı şey, hayat hakkı tanımayan insanlara; gerçekten oturup eşit şartlar altında, o istedikleri hayatı (nasıl bir hayat istiyorlarsa) öylece yaşamalarını sağlayabilecek bir düzen ve düzenek kurmak. Yani kendisini (Hz. Peygamber'i) ve İslam'ı yok etmeye çalışan insanlara yapılan şey, bu insanlık tarihindeki en büyük devrimlerden birisidir. Şimdi Avrupa tarihinde mesela “çok kültürlülük”, “demokrasi”, “eşit haklar”, “insan hakları” özgürlükler zart-zurt diyorum yani. Gerçekten, çok özür dilerim, bu ifadeleri kullanıyorum; ama gerçekten zart-zurt. Çünkü adamların bir defa insan tasavvurunda sorun var; yani insan yok ki! İnsanı yok etmişsin, Tanrı'yı yok etmişsin, tabiatı yok etmişsin; yani diğer varlıkları, diğer kültürleri, diğer medeniyetleri yok etmişsin, ondan sonra “insan hakları”, “özgürlükler” falan-filandan bahsediyorsun. Bombalıyorsun, yok ediyorsun, bir milyon insanı katlediyorsun; “Oraya demokrasi getireceğim, insan hakları getireceğim” diyorsun. Böyle bir şey yok ki; yani, bu tarihte olmuş bir şey değil, bu insanlık tarihiyle, insanın kendiyle dalga geçmektir. Yani birilerinin kalkıp bunu, bir şekilde adam gibi çok ciddi bir şekilde araştırıp bu lafı etmesi lazım. Yani Avrupa tarihinde, Batı tarihinde farklı kültürlerle bir arada yaşanıldığına dair bir tecrübe yok, bir zaman aralığı yok; yani farklılıklarla bir arada yaşamadı bu adamlar. Yani o yüzden önümüzdeki dünyanın geleceğinin nasıl şekil alacağını biz, Batılılardan çok daha nefis bir şekilde, daha net bir şekilde görebilecek durumdayız ve bu alabilecek şekli de şekillendirebilecek durumdayız. Yani, “Ne diyorsun sen!” falan demeyin bana; yani biz bu zihni donanıma, tarihsel tecrübeye ve tarihsel derinliğe sahip tek aktörüz, Müslümanlar olarak. Özellikle de Selçuklularla birlikte, Osmanlı tecrübesiyle birlikte biz, bu Anadolu coğrafyasında (kabaca) yaşayan insanlarız; yani biziz. Broder'in söylediği çok önemli bir şey var, “Bir insanın hayatındaki (bu insan tekil veya çoğul insan olabilir) en uzun ömürlü şey, kolektif hafızadır” der. Yani 300 sene, 500 sene, 1000 sene, 1500 sene, 3000 sene, 5000 senede

oluşan bir şey; yani kültürel genetik kodların oluşmasından falan bahsediyoruz. Yani bu anlamda bizim kolektif hafızamız, diğer Müslüman toplumlarla karşılaştırıldığında; Batılı ve başka toplumlarla falan karşılaştırıldığında kesinlikle en sıhhatli, en ezilmemiş, en zedelenmemiş kolektif hafıza bizde var. Yani bu yaşadığımız tecrübeye bakıp da (80, 100, 150 seneye), “Ya, millet para, kariyer, bilmem ne peşinde koşturuyor falan” diye, sathi gerekçelerle bu söylediğim şeyi çürütemeyiz; yani böyle bir şey yok. Bir de şöyle bir şey var; mesela bunu örnekleyecek somut örneklerden birisi de şu, mesela Avrupa’daki gümrüklere falan gittiğinizde bize ait Türklerin, Kürtlerin, Lazların, Çerkezlerin; bu topraklarda yaşayan insanların anlattığı yalan hikâyelerdir. Yani adam altı ayda bir gidiyor diyelim; birinde acayip bir hikâye anlatıyor, ondan sonra öbüründe başka bir hikâye anlatıyor. Adam diyor ki, “Ya bak sen altı ay önce bana çok manyak bir şey söyledin, şimdi başka bir şey söylüyorsun; bu nasıl bir şey” diyor; “ikisini de yaşadım” diyor. Hiçbirini yaşamadı aslında, abartıyor biraz. Yani yalan söyleme konusunda üstümüze yok bizim. Bu aslında (başka ülkelere gidip uzun süre kalanlar bilirler), bu toplum acayip dinamik bir toplum, kabına sığmayan bir toplum; inanılmaz hareketli bir toplum, kolay kolay yerinde duramayan bir toplum. Yani dolayısıyla bu kolektif hafızanın rayından çıkmasından kaynaklanan; yani Türkiye’nin medeniyet ruhunu, rüyasını yitirmesinden kaynaklanan bir savrulma, bir başıboşluk hikâyesi var. O yüzden çok acayip mecralara doğru gidiyor. Ve orda da gene kendimizi; yani hıyarlık yapılacaksa, hıyarlığın (biraz hafifleterek söylüyorum) dik alasını biz yapıyoruz. Ha, bu kolektif hafızayla ilgili mi kesin? İlgili bir şey.

Şimdi arkadaşlar ben şöyle giriş yapayım... Şöyle bir laf edeyim size. Yani içi boş bir laf değil, söylediğim zaman içi boş bir laf; ama içini doldurduğumuz zaman, anlamlı hale gelebilir:

“Toplumunu yok etmediğimiz sürece, insanı var edemeyiz!”

Yani, “Bunun ‘medeniyet’ fikriyle ne alakası var?” diye sorabilirsiniz. Şimdi arkadaşlar, bu “Fütuhat-ı Medeniye” faslına şöyle giriş yapayım; yani medeniyet tasavvuru: “Fütuhat-ı Medeniye”. Fütuhat, “fetihler” demek; yani fütuhat, fethin çoğulu. Yani açılmaların; yani “kalbi, ruhi, fiziksel (fizik-metafizik) bütün açılmaların, algı kapılarının açılması” falan diye düşünebilirsiniz. “Medeniye” de, tahmin ettiğiniz gibi “Medine” sözcüğünden üretilen; yani Medine sözcüğünün kendisi, aslında. Şimdi arkadaşlar, ben size burada ne söyleyeceğim o şekilde toparlamaya çalışayım; burada söyleyeceğim şey şu.

Birincisi, bu medeniyet, sivilizasyon, uygarlık kavramlarına ilişkin bir şey söyleyeceğim; ikincisi, bu “Fütuhat-ı Medeniye” dediğim şeyin esprisini, ruhunu oluşturacak argümanlara ilişkin bir-iki şema çıkaracağım burada size. Yani burada bir, medeniyetlerin eksenlerinden bahsedeceğiz; ikincisi de, medeniyetlerin motoriklerinden,

işleyiş biçimlerinden. Medeniyetlerin eksenlerinden bahsederken özellikle, “Kelime-i şahadet”ten yola çıkacağız; veya doğrudan “Bismillahirrahmanirrahim”, ilk ayetten veya “Elham”dan yola çıkabiliriz. Aynı şekilde, medeniyetlerin motoriklerinden bahsederken de, Hadid Suresindeki 25. Ayet-i Kerime ve Cibril Hadisinden özellikle yola çıkıyoruz. Yani buradan aslında şöyle bir şey söyleyeyim; biraz üfürücü gibi bir şey olsun, bu da bayağı açılması gereken bir şey. Benim burada İbni Haldun’un geliştirdiği “Umran ilmi” dediği bir şey var ya; yani o “Umran” ilmine benzer, geliştirmeye çalıştığım bir şey oldu. Yani adı, “Ulum-u Medeniye” (medeniyet bilimleri) diyebileceğimiz bir şey geliştirdim açıkçası; Ve o, fizikle metafizik arasındaki bütün ilimleri açıklıyor arkadaşlar. Yani böyle bir, işin tarafı da var; o yüzden “Fütuhat-ı Medeniye” şeyi biraz oturuyor, biraz hakkını verebilecek bir şeye benziyor burası.

Kabaca üç başlık altında özetleyeceğim. Yani bu medeniyet, illizasyon, uygarlık meselesi; uygarlık, uyduruk bir mesele biliyorsunuz, hiç konuşmaya gerek yok. Yani “Uygurlaşmak”tan, “Uygur”dan gelen bir şey, Uygurlaşınca uygarlaşıyorsunuz; gerçekten rezil bir kavram. Yani bu kavramı, Rahmetli Cemil Meriç’in dediği gibi çöp tenekesine atmak lazım; yani çok kilit bir kavram, kurucu bir kavram, anahtar bir kavram. Ve anahtar bir kavram, yok bir kavram; ama karşılığı olmayan bir kavram. Yani böyle bir şey olabilir mi? Yani gerçekten bir milletin intiharı için bundan iyi bir şey olamaz. Sivilizasyonla medeniyet arasındaki ilişki, bizim için önemli. Sivilizasyon’dan kastedilen şudur arkadaşlar; sivilizasyon kabaca, seküler alanların genişletilmesi demektir. Sivilizasyondan kastettiğimiz şey spesifik olarak, işte city’den, şurdan burdan falan-filan bahsediyoruz; ama mesela bunu “kefere-i fecere” de görmüş durumda. Yani “kefere-i fecere”den kastettiğim de; mesela bazı arkadaşlar bunu hatırlayabilir, değişik yerlerde buna dikkat çekiyorum yeri ve zamanı gelince. Mesela “Delöz” diye bir adam var, **manyak** bir adam, şu an yaşıyor; Delöz’ün mesela “Batı Uygarlığında Şehir ve İslam Medeniyetinde Şehir” kavramlarına ilişkin yaptığı tanımlama, bu benim geliştirdiğim şeyi de destekliyor. Burada, mesela Batı uygarlığındaki City kavramını neyle açıklıyor?

Bir dinleyici: .....

Yusuf Kaplan: Yuh ya; sen benden daha berbatsın. Garnizon, garnizon. Batı uygarlığındaki City kavramını “garnizon”la açıklıyor. İslam Medeniyetindeki “şehir” kavramında şehir, Medine...

Muharrem Balcı: Garnizon, kapalı, çitle çevrilmiş ....

Yusuf Kaplan: Tabi ki, yani o tam manastır esprisine uygun; tecrit edilmiş, dünyadan kendi içine kapanan. Ama şu; şöyle bir tanımı var, istilahtaki tanımı, lügattaki tanımı değil de, istilahtaki tanımı, “Kendi içine kapanan, kendi üstüne kapanan; dış

dünyayla ilişkileri, dolayısıyla kopan bir entite”den bahsediyoruz, garnizon. İslam medeniyetindeki şeyi neyle açıklanabilir?

(Dinleyicilerden cevap bekliyor; belli bir zaman geçip de cevap gelmeyince)

Yusuf kaplan: Bu arada bir çay içebilirim. Hadi ya... Ne... Galaksiyi de “şehirler şebekesi” diye açıklıyor. Yani mesela bunu şöyle açıklayabiliriz; bu tanımlama çok gıcık bir tanımlama ama. Yani medeniyeti, sivilizasyonu, City’yi ve Medine’yi anlamak için çok önemli bir şey; kışkırtıcı ve ufuk açıcı bir tanımlama.

Muharrem Balcı: Mukayese bile kabul etmez

Yusuf Kaplan: Kesinlikle. Yani biz bunu şeyden anlayabiliriz; mesela ne diyelim? Dekart; adam kendi ülkesinden çıkamıyor, 500 sene, 600 sene öncesine gittiğimiz zaman (Batı’da düşünürlerden bahsediyorum özellikle). Mesela İbni Arabi; ta şeyden kalkıyor (bu bütün İslam düşünce geleneğinde yaygın olan bir şey), Endülüs’ten kalkıyor bütün Kuzey Afrika’yı dolaşıyor, Horasanlara falan kadar gidiyor.

Bir dinleyici: .....

Yusuf Kaplan: Hayır yani, burjuva dediğimiz şey zaten modern bir fenomen; aristokrasiyi belki kastedebiliriz. Tabi doğru, doğru; yani vatandaşları kendi ülkelerinin dışına çıkan insanlar değil. Neyse arkadaşlar; yani burada söylemek istediğim şey şu: “Sivilizasyon, seküler alanların genişletilmesi demektir”. Yani o garnizonların içinde yaşayabilmek için ister istemez, başka garnizonların da kozmopolit bir şeyin oluşturulması gerekiyor; bir hayat alanının oluşturulması gerekiyor, özetle çok kültürlülük. Dolayısıyla öyle bir şey yapmaya çalışıyor; ama bu şehrin, bu city’nin ruhu falan yok. Yani adam ne diyor? “Cehennemde bir mevsim” diyor. Yani sonuçta modern şehri anlatırken adam, modern kentin aslında nasıl bir yer olduğunu, insanın nasıl burada yok olduğunu (varolmak yerine) çok nefis bir şekilde özetliyor. Neyse, buradan şöyle bir şeye geliyorum arkadaşlar; yani burada sivilizasyon, modernlikle birlikte icat edilmiş bir kavram, asıl vurgulamak istediğim şey bu. Yani sivilizasyon sözcüğü, 18. yüzyılda icat edilmiş bir kavramdır, **Dr. Johnson** denen bir adam vardır; Dictionary’si çok meşhurdur onun, sözlüğüne almamıştır. Nedeni de; yani düşünün, neseb-i gayri sahih bir sözcük diye, bunu sözlüğüne almıyor.

Muharrem Balcı: Bizdeki uygarlık gibi.

Yusuf Kaplan: Gibi, bizdeki uygarlık gibi; ama gene bir karşılığı var yani Batı’da abi. Bizde hiçbir karşılığı yok yani; adam uydurmuş, üfürmüş yani. “**Tenekeden tanyare**” bir şey yani. Şimdi yani burada aslında şunu anlıyoruz; yani sivilizasyonla birlikte modern toplumun temel paradigmasını, o paradigmalarda doğrultusunda oluşturulan insan tipini, toplum tipini, devlet algısını, anlayışını, eşya-Tanrı-insan

arasındaki ilişkileri dolayısıyla anlıyoruz. Medeniyet kelimesi, 19. yüzyılda icad ediliyor; sivilizasyonun karşılığı olarak icad ediliyor.

Fakat buradaki şey şu; yani burada benim söylediğim şey yeni bir şey. Yani burada orijinal bir şey var, ona özellikle dikkat çekmek istiyorum; medeniyet-din arasındaki ilişkileri de anlayabilmek için, fikri bakımdan vaat edecek bir şey var burada. Şimdi ikisinde de (kent veya şehir) merkezli bir varoluş biçiminden bahsediyoruz; tamam mı? Fakat şimdi medeniyeti, sivilizasyonun karşılığı olarak Osmanlı entelijansiyası çevirirken, kullanırken; birincisi, yani Batı’da bir uygarlık var, sivilizasyon var, bu sivilizasyon maddi bir sivilizasyon (yani maddi boyutu iktisadi, siyasi, kültürel; bunların hepsi aslında maddi boyutu ön plana çıkan varoluş biçimleri) boyutu ön plana çıkmış durumda ve dolayısıyla dünya üzerinde hâkimiyet yürütüyor. Yani ortak bir entite de üretiyor sonuçta. Yani Batı uygarlığı dediğimiz, ulus fikri üzerinden varolabilmiş tarihte pagan (barbar) kavimler ister istemez belli bir şeyden sonra; işte ilkönce Hıristiyanlığın müdahalesiyle birlikte, daha sonra da Dekart’la birlikte, Dekartla-modernlikle birlikte şüpheyi sistematize ederek bir şekilde Avrupa’yı bütünleştirecek bir düzenek kuruyorlar. Dolayısıyla bu düzenek de dünya üzerinde bir şekilde Avrupalıların “dünya düzeni dediğimiz” bir hakimiyet kurmalarına imkan tanıyor; yani bunun zeminini falan oluşturuyor. Yani bu, dünya üzerinde hakimiyet kurmaları dolayısıyla Osmanlı üzerine gelmelerinden ötürü bir şekilde o sivilizasyon (batı sivilizasyonu kavramı) Batı’da oturuyor; ve dolayısıyla Osmanlı entelijansiyası, “medeniyet” diye bunu aktarıyor. Fakat “sivilizasyon” kavramının üretildiği vasat seküler bir vasat; seküler vasatın ürünüdür sivilizasyon. Medeniyet kavramının üretildiği vasat, seküler bir vasat değil; sekülerliğin, hayatın her alanına çekidüzen verdiği, hâkim olduğu bir vasat değil. Burası çok önemli, bunun altını özellikle çiziyorum; yani ikinci gerekçesi, medeniyet kavramını üretmesinin, sivilizasyon karşılığı Osmanlı entelijansiyasının esprisi biraz da burada gizli.

Burada arkadaşlar o zaman şöyle bir şey söyleyeyim; bu sormak istediğim şeyi burada toparlayım, daha iyi anlatmış olacağımı zannediyorum. Sivilizasyon fikri, kaos fikrine dayanır; sivilizasyon kavramı, kaos fikrine dayanır. Kaos fikri de, üç temel ilkedden oluşur:

- 1- Çatışma,
- 2- Düzensizlik,
- 3- Uyumsuzluk.

Çatışma: “İnsanın kendi içindeki çatışma; yani onunla bedeni arasındaki çatışma, insanla tabiat arasındaki, insanla Tanrı arasındaki çatışma; farklı uluslar arasındaki çatışma” diye bunu makro ve mikro düzenlere kadar yayabiliriz. Yani Batı tarihinde biz bunu fiilen görüyoruz.

Düzensizlik: Yani bu çatışmanın, kaçınılmaz olarak getirdiği şey;

Üçüncüsü de **uyumsuzluk**.

Medeniyet fikri, kozmoz fikrine dayanır; yani dolayısıyla bütünlük fikrine dayanır. Burada insan, kâinat ve dolayısıyla yaratıcıdan oluşan büyük varlık zinciri esastır; yani bu büyük varlık zinciri üzerinden bütün eşyanın, insanın, varlığın algılanması, idrak edilmesi, kavranması söz konusu. Yani kurulacak düzen ve düzenek de ister istemez o bütünlük ve kuşatıcılığı yansıtacaktır; dışlayıcı değil. Kaos dışlayıcıdır (**eksilozivisttir**); kozmoz **inkilozivisttir** (kucaklayıcıdır) bu çok önemli bir şey. Yani bu ayırım, ciddi bir ayırım; ve bizim dünyaya, gelecekte sunabileceğimiz en kilit paradigmalardan birisi burada gizli. Hem Müslüman şahsiyetin oluşmasında, hem de o kollektivitenin falan oluşmasında. Dolayısıyla bugün mesela, çağdaş İslam düşüncesi dediğimizde, aklımıza kim geliyor?

Dinleyiciler: ..... Fazlurrahman geliyor....

Yusuf Kaplan: Yani Cabiri, Hanefi, Arkun falan gelmiyor mu? Çağdaş İslam düşüncesinin asıl baba adamları bunlar arkadaşlar. Asıl baba onlar da; arıza adamlar. Şimdi mesela şöyle; “Türas” hareketinin, Türas kültürel miras hareketinin (“Nakda” diyorlar ya Tunus’da), medeniyet karşıtı olarak kullandığı kavram ne?

(kimseden ses çıkmıyor)

Yusuf Kaplan: Hadariye, hadariye, hadariye; alçak adamlar, bunlar alçak tamam mı? Ya, bunlar özellikle medeniyet sözcüğüne özellikle birkaç dergide rastladım Arap dünyasında; İslami çevreler bile, bu esprinin farkında değiller. Kilit bir kavram bu; buradan bir dünya kurulması söz konusu.

Bir dinleyici: İbni Haldun da aynı şeyi söylemiyor mu?

Yusuf Kaplan: Ama o şimdi, İbni Haldun’a girmeyelim. Bence İbni Haldun aynı şeyi söylemiyor, mümkün değil; yani hadari, bedevi falan diyorsun ya, o konteks çok farklı. Yani mesela şöyle bir şey söyleyeyim, bir iki cümleyle şey yapayım; mesela İbni Haldun döneminde yaşanan sıkıntı nedir? İbni Haldun asabiyeden bahsediyor, değil mi? Ama iki tür asabiyeden bahsediyor; bir, neseb asabiyesi, bir de sebep asabiyesinden bahsediyor. Metnine baktığımız zaman, İbni Haldun’un metninde neseb asabiyesi yüzde 80-85 civarında yer tutuyor; çünkü o dönemde, yani Endüsül’ü, bütün Mağrib’i göz önünde bulundurun. Hatta Kahire’yi, Bağdat’ı falan onu da dahil ederek; yani inanılmaz, gerçekten burada dikkatle üzerinde durulması gereken, kafa yorulması gereken çok enteresan bir şey var. Özellikle Endülüs’den yola çıkarak söyleyeyim; Endülüs’de (siz bunu başka coğrafyalara teşmil edebilirsiniz) gerçekten kabile savaşları var, 400-500 yıl insanlar, kabileler birbirleriyle boğuşuyorlar. Ya Osmanlı tecrübesi; Osmanlı tecrübesi gerçekten üretilmiş çok muazzam, mükemmel bir tecrübe. Yani Osmanlı tecrübesi İslam

dünyasındaki, yani İslam medeniyetinin yaşadığı birinci krizin aşılmasında, eksen değiştirerek medeniyetin kendisini yenilemesinde çok ciddi bir rol oynuyor ve çok esaslı bir şey üretiyor. Ehl-i Sünnet vel Cemaat üzerinden akidevi bütünleşmeyi sağlıyor, içtimai-sosyolojik bütünleşmeyi sağlıyor ve siyasi bütünleşmeyi sağlıyor; dolayısıyla entelektüel bütünleşmeyi de sağlıyor. İlk defa İslam dünyası; yani İslam medeniyeti, Osmanlı üzerinden yüzde 70-80 civarında Ehl-i Sünnet üzerinden teşekkül etmeye başlıyor. İlk defa oluşuyor ve o süreçte Antik Yunan düşüncesinden, Hind düşüncesinden, Mezopotamya'daki diğer medeniyetlerin etkilerinden arınmış Gazali-Razi geleneği dediğimiz, bir düşünce geleneği çıkıyor ortaya. Ve İbni Haldun, işte bu geleneğin çocuğu; Mağrib'de yaşıyor olmasına rağmen bu geleneğin çocuğu, bu çok önemli bir şey. Cabiri'nin neden çuvalladığını buradan çıkarabilirsiniz; yani ne demek istiyor Cabiri? Ayrı bir mesele de; yani Mağrib'de yaşıyor olmasına rağmen, adamın neseb asabiyesi üzerinde çok kafa yorması, çok önemli. Yani millet ne diyor? İbni Haldun'la ilgili yapılan çalışmaların çoğu yanlış, çoğu saçma arkadaşlar. Nedeni de şu; adam diyor ki, mesela Süleyman Uludağ önsözde uzunca bir sunuşu var şeyin Türkçe çevirisinde; zaman zaman attığı dipnotlar var. Yeri gelmişti; diyor ki, "Bu fikir, Ricardo'da da vardır; bu fikir ....'da da vardır; bu fikir Marks'ta da vardır..." **Lan, manyakmısın sen!**

(gülüşmeler)

Yusuf Kaplan: Bana ne ya; yani Marks'a mı doğrultacağım ben. Yani Marks'a, Ricardo'ya sunmakla mı doğrultacağım.

Bir şeyi, hatıramı anlatayım. Şam'da bir tarihçiye gittik; bir gurup arkadaşla gitmiştik bir defasında. Tarihçi, Osmanlı tarihiyle ilgileniyormuş; özellikle gittik yani, tamam gidelim dedik. Bir soru sordum; dedim ki, "Hz. Peygamber ne yapmıştır?" dedim, "Yani tarihte Hz. Peygamber ne yapmıştır?" Bana dedi ki, (o kadar canım sıkıldı ki) çıktık hemen ordan; "sen işe yaramazsın" diye çıktık. Adam dedi ki, "Hz. Peygamber 'liberte, fraternite, legalite' yapmıştır" dedi.

(gülüşmeler)

Yani, "**Yuh!**" ya; bu kadar olabilir mi? Ben dedim ki, "Sen bana aydınlanma düşüncesini anlatma arkadaş, Fransız devrimini anlatma; Hz. Peygamber ne yapmıştır? Bu, Fransız devriminin yaptığı şey; Hz. Peygamber'in yaptığı şeyi söyle bana?" Gene aynı şeyi söyledi. Dedim ki; "Hz. Peygamber bir şey yapmamış o zaman" dedim, anlatabiliyor muyum. Yani Fransız devrimini ne kadar özneleştirdiğini, Hz. Peygamberi burada nesneleştirdiğini anlıyor musunuz? Ya bu önemli bir şey; yani burada çok ciddi bir algı kayması var, zihin kayması var. Adam anlamadı, ne dediğimi anlamadı; enteresan bir şey. Yani dolayısıyla şunu söylemiş oluyorsunuz; Osmanlı entelijansiyası medeniyet kavramını geliştirirken, İslami bir vasat var. Yani bu İslami algılama

biçimleri hâkim olduğu, bu İslami algılama biçimleri üzerinden medeniyet kavramını üretiyor; medeniyet kelimesini üretiyor, bu çok ciddi bir şey.

Yani bu İbni Haldun ile ilgili söylediğim şey de yarım kalmasın. Yani İbni Haldun asabiye teorisini geliştirirken (Hadariye/bedeviye meselesi de bunun içinde önemli bir yer tutuyor) yüzde 80-85 civarında, kitabında söylediği şeyler neseb asabiyesi oluşturuyor; geri kalanı da sebep asabiyesi oluşturuyor. Ve orada İbni Haldun aslında, “Neseb asabiyesinin anlam ifade edebilmesi için kesinlikle sebep asabiyesinden meşruiyetini alması gerekir” diyor. Yani asıl yaratıcı ruh sebep asabiyesidir, kurucu irade neseb asabiyesidir; burada şimdi birazdan ona ilişkin bir iki cümle söyleyeceğim. Medeniyetlerin eksenlerinden bahsetmiş oldum burada. Hemen oraya da isterseniz geçiş yapayım; yani ben aslında ilk fasla giriş yaptım, fütuhatin ilk kapısından içeri giriyoruz; ama şey bitiyor, arkadaşlar...

Muharrem Balcı: Ben sahur yemeğini söyleyeyim mi?

Yusuf Kaplan: Olur; benim için no problem. Abi, arkadaşlar; o zaman şöyle yapalım, şöyle bir toparlayayım ben. Şimdi insanlık tarihinde gelmiş geçmiş üç tür medeniyet var arkadaşlar:

Üç Tür Medeniyet

Pagan sivilizasyonlar diyoruz;

İkincisi, Doğu Hikmet gelenekleri;

Üçüncüsü de, Vahiy geleneği.

- Şimdi Paganlarda (çok kabaca söylüyorum bunu) fizik gerçeklik mutlaklaştırılıyor; fizik ötesi gerçeklik (insanın iç dünyası) imha ediliyor.

- Doğu Hikmet geleneklerinde fizik ötesi gerçeklik mutlaklaştırılıyor; fizik gerçeklik ihmal ediliyor, böyle bir problem var. Yani dolayısıyla Paganlarla, Doğu Hikmet gelenekleri karşılaştıkları zaman; Paganlar, Doğu Hikmet geleneklerine mensup medeniyetleri iki strateji üzerinden yok oluyorlar. Birinci strateji, asimilasyon stratejisi; ikincisi de, eliminasyon stratejisi. Yani şiddete dayalı ilişki biçimleri geliştiriyorlar. Yani diğer medeniyetlerle kurdukları ilişki biçimi, kesinlikle şiddete dayalı; asimilasyona ve eliminasyon süreçlerine dayalı ilişki biçimleri. Yani dolayısıyla burada vahiy, fizik ve fizikötesini aynı anda meczediyor. Yani insanın iç dünyasını ve dolayısıyla dış dünyasını (zahirle batını) aynı anda meczediyor. İnsan, ruhla bedenden oluşan bir bütün; yani ruhu bedenden, bedeni ruhtan ayrı düşünebilmek, dolayısıyla oradan insan tanımı yapabilmek mümkün değil. Yani Batılıların bu ikibin yıllık tarihi serüvende geldiğimiz noktada İslam’ı bu kadar ötekileştirici konuma yerleştirmelerinin

nedeni; felsefi olarak Batı uygarlığının yaşadığı krizdir. Daha doğrusu kendileri bunun farkındalar; yani mesela insanı tarif edemediler. İnsan tarifleri, Tanrı tarifleri (tasavvurları), Tanrı fikirleri, kâinat-insan arasındaki ilişkiler gerçekten karikatürize; yani insanı da, Tanrıyı da, kâinatı da karikatürize eden, tahrip eden bir algılama biçimine sahip. O yüzden “her şeyin mübah olduğu, her şeyin eşitlendiği” (Tanrıyla şeytanın eşitlendiği) post-modern algılama biçimlerinin eşiğine girmiş durumdayız. Buradaki problem (onun altını özellikle çiziyorum) eşyayı büyük varlık zinciri üzerinden; varlığı, hakikati bir bütün olarak algılayabilecek derinlikten, çok katmanlılıktan yoksun olduğu için; bu derinliğe, çok katmanlılığa (hem fiziğe, hem fizik ötesine aynı anda) hitap edebilen, iki tarafa da açılabilen tek tecrübe İslam medeniyeti tecrübesi olduğu için (bunu bildikleri için) ister istemez karşılardaki rakibi yok etmeye çalışıyorlar. Yani o yüzden hatta **John Bodrier**, ölmeden önce kendisiyle yapılan en son röportajda (bunu bir iki defa yazdım ben gazetede) kendisine sorulan bir soru üzerine söylüyor; diyor ki, “Biz, önümüzdeki tek seçeneği yok ediyoruz” diyor; “İnsanlığın önündeki tek seçeneği kendi elimizle yok ediyoruz” diyor. Yani Batı’daki düşünürler, aslında bu şeyin farkındalar. Yani bu medeniyet tipolojilerine ilişkin, kabaca söyleyeceğim şey de bu olsun.

Medeniyetlerin eksenleri ve medeniyetlerin motoriklerine ilişkin de şöyle bir şey söyleyeyim; yani bunların hepsi ayrı şey konuları Muharrem abi, bunu nasıl yapacağız bilmiyorum. Bir fütihat-mütühat hikayesi olmayacak ama. Şimdi medeniyetlerin eksenlerinden; bütün medeniyetlerin iki eksenli vardır arkadaşlar. Birincisi, yaratıcı ruh; ikincisi, kurucu irade. Bütün medeniyetlerin, tamam mı? Bu yaratıcı ruh, asıl; bu da usül, ... Tenzil, teşbih. Bunlar girift kavramlar; yani dolayısıyla etika, estetika; yani bunu biz ...

Yusuf Kaplan: Bunu İslam medeniyetine uyguladığımızda/uyarladığımızda (daha spesifik olarak) yaratıcı ruh, Kur’an; kurucu irade, Hz. Peygamber. Medeniyetlerin eksenleri; medeniyetlerin iki ekseninden, dolayısıyla bahsetmiş olduk.

Aslında yani İslam medeniyetine uyarlayacak olursak, burada özellikle şuradan gitmemiz lazım; Mekke ve Medine süreçlerinden, dolayısıyla bahsetmiş oluyoruz. Yani Mekke, yaratıcı ruhu oluşturuyor; Mekki ayetleri hatırlayın, Mekki ayetler insan inşasıdır, tamam mı? Yani Müslüman prototipinin inşa edilmesidir. Medeni (Medine’de nazil olan) ayetler de o kollektivitenin inşasıdır. Yani medeniyetlerin eksenleri; ama bu sadece medeniyetlerin eksenlerinden yola çıkarak bir medeniyeti inşa edebilmek, yani bir fütihat-ı medeniyeden söz edebilmek imkânsız. Yani ister istemez bunu aşmamız gerekiyor. Medeniyetlerin motorikleri diyebileceğimiz (veya işleyiş düzenekleri) bir üçlü şeyden bahsediyoruz. Yani burada aslında birinci şeyde (unuttum) asıl kaynak; birinci şahadet “Eşhedüenlailaheillallah” (kelime-i tevhidden yola çıkabilirsiniz) yaratıcı

ruh, ikinci şahadet de “Muhammedürresulüllah”. Kelime-i tevhidin ikinci ayağı, kurucu iradeyi oluşturuyor. Bu neden önemli? Birazdan şey yaptığımda anlaşılabilir. “Medeniyetlerin motorikleri” diye bir şey söyledim; ama bu çok pis bir kavram, “işleyiş biçimleri.” Şimdi burada, burada ne var? Yani kabaca üç aşamadan oluşuyor:

- Tevhidi düzlem,
- Tenzihî düzlem,
- Teşbihi düzlem.

Burada Mekke süreci var, burada Medine süreci var; burası da medeniyet süreci.

Muharrem Balcı: Fütühat süreci.

Yusuf Kaplan: Evet fütühat dediğimiz yer burası. “Cibril hadisi”ni hatırlıyor musunuz? Meşhur, çok sahih bir hadistir. “Cibril hadisi” diye geçer, meşhurdur. Yani bütün sahih kitapların başında vardır; mesela “Müslim”i açtığınızda görürsünüz. Hz. Cebrail, bir insan suretine giriyor; dizlerini böyle Hz. Peygamber’i sarsacak şekilde geliyor, dizinin dibine oturuyor. Değil mi? Yani Hz. Peygamber’e soruyor teker, teker:

“İslam nedir?” diye soruyor, Hz. Peygamber İslam’ın şartlarını anlatıyor.

“İman nedir?” diye soruyor; üçüncüsü de, “İhsan nedir?” diye soruyor. “İhsan” bizim için çok önemli burada; yani bu Mekke sürecinde (arkadaşlar, burası önemli) “ilahi şuur” oluşuyor. Medine sürecinde, “Peygamberi şuur” oluşuyor. Burada, medeniyet sürecinde “beşeri şuur” oluşuyor. Şimdi yani Mekke süreci: İslam (küçük i’le), Medine süreci: iman; medeniyet süreci: ihsan. Şimdi burada, yani bunu şöyle açıyoruz: Mekke sürecinde, “münferit Müslim şahsiyet” oluşuyor. Medine sürecinde, “müşterek mümin şahsiyet” oluşuyor. Medeniyet sürecinde, “kürevi Muhsin şahsiyet” oluşuyor. Burada Allah-ü Teala’nın iki sıfatı tecelli ediyor. Nasıl tecelli ediyor? Bu, adamı çıldırtan bir şey, onu söyleyeyim; eğer vakit olsa müthiş, sizleri coştururum ama...

(gölüşmeler)

Yusuf Kaplan: Acayip kafayı yedirtirim. Fakat buradaki şey şu arkadaşlar; şimdi şurada bakın, bu ilk aşamada Allah-ü Teala’nın “Celal” sıfatı işliyor, tamam mı? “Celal” sıfatı işliyor. Üçüncü medeniyet aşamasında, Allah-ü Teala’nın “Cemal” sıfatı işliyor; Yani düşünün, “İhsan”ı nasıl tarif ediyordu Hz. Peygamber? “Biz O’nu görmüyorsak da, daima O’nun bizi gördüğü bilinciyle/şuuruyla hareket etmemiz.” Yani dolayısıyla biz, Mekke sürecinde “emaneti” teslim alıyoruz. Medine sürecinde “ubudiyeti” yerine getiriyoruz, Medeniyet sürecinde de “Hilafeti” tesis ediyoruz.

Muharrem Balcı: İnşa süreci

Yusuf Kaplan: Efendim... İnşa süreci. Yani Hilafet; hem münferit düzlemde, hem müşterek düzlemde, hem kürevi düzlemde... Yani sadece, Hilafet deyince siyasi organizasyonu algılamamak gerekiyor. Yani siyasi organizasyonu da anlamamız gerekiyor; ama sadece siyasi organizasyona indirgediğimizde, çuvallarız. Yani burada şöyle bir şeyden de bahsedebiliriz; şimdi bu üçlemeleri ayrı ayrı çeptırlar (bölümler) halinde işledim. Birinci süreçte (Mekke) vücut, ikinci süreçte (Medine) vicdan, üçüncü süreçte ne var? Vecd. Şimdi Ayet-i Kerime nedir? Ayet-i Kerime’de Allah-ü Teala ne buyuruyor? İnsana emaneti yüklüyor, bir; ikincisi, insana ruhundan üflüyor. Bu iki ayeti eksene alarak şunu söylemek istiyorum; insan, insan olarak varolabilmesi için kesinlikle vecdi tahakkuk ettirmek zorunda. Yani eğer vecdi yaşayamıyorsa insan, kesinlikle insan değildir; insan olamaz! Vecdi bir şekilde yaşamak zorunda. Yani vecdi yaşayabilmesi için kesinlikle vicdanın tesis edilmesi lazım. Vicdanın tesis edilmediği bir yerde vecd yaşanmaz; yani dolayısıyla vicdanın tesis edilebilmesi için de vücudun (varlığın) tahakkuk etmiş olması lazım. Yani varlığın tabiatına ve fitratına müdahale etmeden (bu kâinat, eşya, şeytan olabilir) tahakkuk ettirilmesi; ne ise, o olarak varolabilmesi. İbni Arabi’nin...

(Muharrem Balcı bir şey söylemek istiyor)

Yusuf Kaplan: Pardon, pardon; özür dilerim tam gazlandım, bir dakika abi. Şimdi burada İbni Arabi’nin müthiş bir şeyi var; yani bir takıldım böyle acayip bir şekilde, kendimi toparlayamadım. Diyor ki, “İyilik varlıktadır, kötülük yokluktadır” diyor. Ne demek bu? Yani bütün insanlık tarihini kurtarabilecek, özetleyebilecek; karşı karşıya kalınan sorunları açıklayabilecek müthiş bir tespit bu. “İyilik varlıktadır” Yani siz varlığa müdahale etmediğiniz sürece; varlığın, kendisini tahakkuk ettirmesine imkân tanıdığınız sürece Ayet-i Kerime ne? Hücurat Suresi, 13. Ayet-i Kerime ne? “Litearefu” esprisi var orada; yani, “İnsanların birbirlerini tanımaları için, farklılıklar halinde yarattık” diyor. “Litearefu”; bu çok önemli, “Tearefu” marifet, irfan şeyi bizim için çok önemli, yani kilit kavramlardan birisi. Burada da müthiş şeyler var; ama neyse girmeyim. Burada farklılıkların tanınması esastır; yani bir İslam antropolojisinden falan söz edeceksek, bu anlamda “biz ve onlar” gibi ötekileştirme (işte uygar-barbar; Batı ve diğerleri gibi) ikili karşıtlıklar kurmak yerine kendimizi merkeze yerleştirip, ötekini de nereye giderse gitsin atmak yerine (tamam mı) ikisini de özneleştirecek; neyse o olarak kabul edebilecek bir düzlemde, dolayısıyla bahsetmiş oluyoruz. Üstelik de Müşrik-Mü’min ayrımı, Münkir-Mü’min ayrımı yapılıyor olmasına rağmen; bu çok önemli bir şey. Yani şöyle söyleyebiliriz (tırnak içinde söylüyorum), “İnsanlar epistemolojik olarak mü’min, epistemolojik olarak müşrik olabilirler, tamam mı? Ama ontolojik olarak sonuçta, aslında insandır yani sonuçta; yani insanın, insan olmak bakımından bir noktada buluşuyoruz. Bu yüzden...

Muharrem Balcı: Adalet düzlemi orada geçerli.

Yusuf Kaplan: Kesinlikle; yani asıl adalet burada tesis ediliyor. Yani burada kitap, mizan, hadid; yani bu ayetteki karşılığı bu. Kitap, mizan, hadid; tamam mı? İlim, irfan, hikmet; yani hikmeti, burada felsefe anlamındaki hikmetten bahsederek almıyorum. Özellikle “ihsan”a gönderme yapmak için daha çok, “vecd”e gönderme yapmak için; veya şiire, veya şiire. Şöyle, burada bu üçlemeyi şöyle de geliştirebiliriz: “Şiar”, Medine döneminde “şuur”, medeniyet sürecinde de “şiir”. Şiire duruyor, varlık şiire duruyor medeniyet sürecinde; tamam mı? Çünkü Allah-ü Teala’nın “Cemal” sıfatı tecelli ediyor. Çünkü vahiy yok, çünkü Peygamber çekilmiş; yani dolayısıyla Peygamberin olmadığı, vahyin olmadığı bir zaman diliminde bir insanın, insan olduğunu hatırlaması, hakikati hatırlaması, varlığı vücuda getirebilmesi, başka varlıklara hayat hakkı tanıyabilmesi gerçekten muhteşem bir şey. Yani olağanüstü bir şey; yani birisi rehberlik etmiyor size, o yüzden “ihsan” tecelli ediyor orada. Yani o yüzden...

Muharrem Balcı: Dil geliştiriyorsunuz...

Yusuf Kaplan: Tabi, tabi, tabi. Yani benim aslında burada söylediğim şey; iyi ki, hatırlattınız abi onu. Yani burada medeniyetlerin eksenlerinden bahsederken iki şeyden bahsettim; yani dil ve üst dil, medeniyet üst dildir arkadaşlar. Yani bu ikisinin...

Ama şuraya da dikkatinizi çekmek isterim; yani bu, şimdi bakın şöyle diyebiliriz: İslam, Mekke sürecinde hayat buluyor, Medine sürecinde hayat oluyor; hayatın kendisi oluyor, tamam mı? Medeniyet sürecinde de başkalarının, kendi Medinelerini kurmalarına imkân tanıyor. Müslümanların Medeniyet süreci, Müslümanların dışındaki insanların (gayrimüslimlerin) Medine sürecidir. Yani kendi... Efendim...

Bir dinleyici: Fütuhat dönemi mi oluyor?

Yusuf Kaplan: Süper!

(gülüşmeler)

Yusuf Kaplan: Bizim arkadaşlardan biri mi diye baktım da.

Muharrem Balcı: Kaya, Kaya.

Yusuf Kaplan: Güzel, tam fütuhat dönemi; aslında fütuhat burada başlıyor. Vicdan; yani burada şunu düşünebilirsiniz. Bakın, varlık kavramı yaşadığı sürece; varlık kavramından yola çıkarak biz İslam düşüncesi geliştiremeyiz, böyle bir şey yok. Yani bizim gerçekten İslami bir düşünce geliştirebilmemiz için, medeniyet dilini kurmamız lazım. Medeniyet dilinin kaynağı da doğrudan İslami dildir; Kur’an’dır yani. Biz Kur’ani terminolojiyi attığımız zaman bir tarafa; oradan düşünce de kuramayız, felsefe de kuramayız, hayat da kuramayız, böyle bir şey yok. Yani vücut (dikkat edin bunlar aynı kökten türüyor; yeşillik olsun diye yazmadım bunları), vicdan, vecd; ancak o zaman

tecdidi üretebilirsiniz. Yani o zaman ancak bir şeyi icad edebilirsiniz, vücuda getirebilirsiniz. Yani burada, özetle insanlık tarihi açısından baktığımızda bu vicdanın; yani post-modern sosyal teorideki en ciddi sorunlardan birisi budur, vicdan sorunudur. Yani bu vicdan sorunu; “Nasıl olacak da biz vicdanı, bu yeryüzünde hayatta tesis edebileceğiz?” sorusu üzerinde kafa yoruyor adamlar. Çünkü insan, gerçekten kalp gözünü yitirdiği için iç dünyasına açılan algılama biçimlerini, algı kapılarını falan kapattığı için ister istemez olup-biten şeyleri göremiyor. Yani dolayısıyla kalbi, ruhu taşlaşıyor insanın. Mesela Niche'nin, en önemli eserleri ne zaman verdiğini biliyor musunuz?

Bir dinleyici: Yaş aralığını mı soruyorsunuz?

Yusuf Kaplan: Tabi, yaş..

Aynı dinleyici: Zaten 40-45 yaşlarında ölüyor adam.

Yusuf Kaplan: Önemli değil, önemli değil; benim burada söylediğim şeyden çıkarabilirsiniz.

Muharrem Balcı: İslam'la tanıştığı...

Yusuf Kaplan: Yok, yok... Nietzsche, gözlerini kaybettikten sonra asıl baba eserlerini veriyor.

Bir dinleyici: Cemil Meriç veya .... gibi mi mesela?

Yusuf Kaplan: Cemil Meriç, uyduruk bir adam; ya şimdi...

(gülüşmeler)

Yusuf Kaplan: Yani Cemil Meriç tamam, eyvallah saygı duyuyoruz, o başka da; bir düşünür değil. Cemil Meriç bir entelektüel; yani düşünür değil, bize bir iddiası olan birisi değil. Burada insanın algı kapıları iç dünyasına açılıyor; yani iç dünyası derin bir dünya, çok derinlikli bir dünya. O dünyadan yola çıktığınız zaman zaten dışarıyı aydınlatabiliyorsunuz.

Bakın arkadaşlar; şimdi problem nerede biliyor musunuz? Problem şu: Batılılarla, hatta diğer medeniyetlerle İslam medeniyeti (İslam düşüncesi daha spesifik olarak) arasındaki temel sorun şurada gizli bakın. Batı düşüncesi “mevcut” üzerinde kafa yorar, tamam mı? İslam düşüncesi “vücut” üzerinde kafa yoruyor. Vücut ne? Vacibül Vücut, “zorunlu varlık”; tamam mı? Yani Vacibül Vücut, Tanrı! Yani burada yaratan ve yaratılmışlar; şimdi vatandaşların sıkıntısı burada gizli. Yani diğer medeniyetlerin sıkıntısı da burada gizli; sadece Batılıların değil. Yaratılmışlar üzerinden/içinden, mevcut içinden bir vücut çıkar ortaya. Yani panteizmle, vahdet-i vücudculuk da; mesela panenteizmi biz, birbirine karıştırıyoruz, çok ucuz bir şekilde. Dümdüz bir şekilde gidiyoruz; yani “vahdet-i vücut = panteizm” diye düşünüyoruz, hiç ilgisi yok.

Yani dolayısıyla buradan bir panteizmin çıkması kaçınılmaz. Yani Spinoza gibi kafalı/baba bir adamın, çaplı bir adamın burada beynini çatlatması; yani dolayısıyla Tanrı'yı tabiatta araması... Şöyle bir şey söyleyebiliriz, aradaki fark şu: Vacib-ül Vucud üzerinden hakikati, varlığı (varoloğu, eşyayı) algılama biçimi ilahi hakikatlere dayalı olarak...

Bir dinleyici: Marifet arayışı.

Yusuf kaplan: Efendim! Marifet arayışı diyebiliriz evet; ama Batı'daki (diğerlerini de katabiliriz) tabii hakikatlere dayanır. Birisinde ilahi hakikatler, hakikatin anlaşılmasında kilit/belirleyici bir kalkış noktasıdır; öbüründe tabii hakikatler kalkış noktasıdır, bu çok önemli bir şey. Yani yaratılmış üzerinden, bir yaratıcı ruh üretmeye çalışıyoruz; üretemeyiz, sadece yıkarız. Yani varolan her şeyi yıkarız; yani bugün insanlığın geldiği nokta, bize bunu gösteriyor zaten. Ben hatta şunu söylüyorum, buradan yola çıkarak; yani ezbere/içi boş bir laf şimdi de, bunu açmamız lazım gene. Yani önümüzdeki süreçte kesinlikle bugün insanlık tarihinde içinde yaşadığımız zaman dilimi, daha önceki zaman dilimleriyle karşılaştığımızda; daha önceki zaman dilimlerinde yaşanmamış bir zaman dilimi. Yani ne demek istiyorum? Şunu demek istiyorum: İçinde yaşadığımız çağda sadece tek bir **zaid gaysı** "zamanın ruhu" algısı var. Daha önceki zamanlarda her medeniyetin, her kültürün kendine özgü **zaid gaysı** vardı; ve bütün bu **zaid gayslar**, birbirleriyle ilişki halinde. Yani insan da böyledir; varlık, kendisi dışındaki varlıklar ilişkiyi kopardığı zaman yokluğa mahkûm olmaktan kurtulamaz. Varlık, kendisi dışındaki varlıklarla ilişkiye, irtibata, temasa geçmediği sürece kesinlikle yokluğa mahkûm olmaktan kurtulamaz. Yani dolayısıyla iyilik varlıktadır, kötülük yokluktur esprisini; bir şekilde, buradan yola çıkarak da anlayabiliriz.

Şimdilik ben bunları arkadaşlar, söylemiş olayım.